

ISSN
ISSN 2992-9229

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

Xalqaro ilmiy jurnal

2024 №2
(4)

Samarqand-2024

ISSN 2992-9229

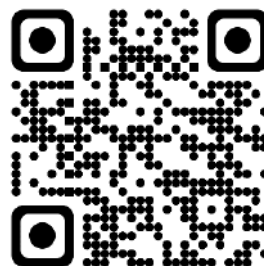
TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

“TURKOLOGICAL RESEARCH” INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Jurnal rasmiy sayti: <https://turkologiya.samdu.uz/>

SAMARQAND – 2024

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Bosh muharrir:

Juliboy ELTAZAROV
f.f.d., professor (O‘zbekiston)

Bosh muharrir o‘rinbosari:

Roxila RUZMANOVA
f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Rustam XALMURADOV – t.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti rektori (O‘zbekiston);

Hakim XUSHVAQTOV – f.m.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar
bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston);

Akmal AHATOV – t.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti xalqaro hamkorlik bo‘yicha
prorektori (O‘zbekiston);

Muslihiddin MUHIDDINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Ibodulla MIRZAYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Shuhrat SIROJIDDINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Suyun KARIMOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Murodqosim ABDIYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Azamat PARDAYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Musa YULDASHEV – f.f.n., professor
(O‘zbekiston);

Dilfuza DJURAKULOVA – t.f.n., professor
(O‘zbekiston);

Aftondil ERKINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Qosimjon SODIQOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Hamidulla DADABOYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Hotam UMUROV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);

Mardon BOLTAYEV – dotsent (O‘zbekiston);

Ali AKAR – f.f.d., professor (Turkiya);

Abduselam ARVAS – f.f.d., professor (Turkiya);

Funda TOPRAK – f.f.d., professor (Turkiya);

Musa Shamil YUKSEL – f.f.d., professor (Turkiya);

Temur KOJAO‘G‘LI – f.f.d., professor (AQSH);

Hayrunnisa ALAN – f.f.d., professor (Turkiya);

Varis CHAKAN – f.f.d., professor (Turkiya);

Almaz ULVI – f.f.d., professor (Ozarbayjon);

Emrah YILMAZ – Phd, dotsent (Turkiya);

Foziljon SHUKUROV – Phd, dotsent (O‘zbekiston);

Dilshod XURSANOV – Phd, dotsent (O‘zbekiston);

Shahnoza XUSHMURODOVA – Phd, dotsent
(O‘zbekiston);

Dinara ISLAMOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston);

Feruza JUMANIYAZOVA – Phd, dotsent
(O‘zbekiston);

Feruza Manukyan – Phd (O‘zbekiston);

Mas’ul muharrir: **PhD Zokir BAYNAZAROV**
(O‘zbekiston);

Texnik xodim: **Raxmatulla SHOKIROV**
(O‘zbekiston).

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Главный редактор:

Жулибой ЭЛТАЗАРОВ
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:

Рохила РУЗМАНОВА
к.ф.н., доцент (Узбекистан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Рустам ХАЛМУРАДОВ – д.т.н., профессор,
ректор Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Хаким ХУШВАКТОВ – д.ф.м.н., профессор,
проректор по научной работе и инновациям
Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Акмал АХАТОВ – д.т.н., профессор,
проректор по международному
сотрудничеству Самаркандского
государственного университета имени
Ш.Рашидова (Узбекистан);

Муслихиддин МУХИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Ибодулла МИРЗАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Шухрат СИРОЖИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Суюн КАРИМОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муродкасым АБДИЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Азамат ПАРДАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муса ЮЛДАШЕВ – к.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Дилфуза ДЖУРАКУЛОВА – к.и.н., доцент
(Узбекистан);

Афтондил ЭРКИНОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Касимжон СОДИКОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Хамидулла ДАДАБОЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Хотам УМУРОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Мардон БОЛТАЕВ – доцент (Узбекистан);

Али АКАР – д.ф.н., профессор (Турция);

Абдуселам АРВАС – д.ф.н., профессор (Турция);

Фунда ТОПРАК – д.ф.н., профессор (Турция);

Муса Шамиль ЮКСЕЛЬ – д.ф.н., профессор
(Турция);

Темур КОДЖАОГЛУ – д.ф.н., профессор
(США);

Хайрунниса АЛАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Варис ЧАКАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Алмаз УЛЬВИ – д.ф.н., профессор
(Азербайджан).

Эмрах ЙИЛМАЗ – PhD, доцент (Турция);

Фозилжон ШУКУРОВ – PhD, доцент
(Узбекистан);

Дилшод ХУРСАНОВ – PhD, доцент
(Узбекистан);

Шахноза ХУШМУРОВОДА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Динара ИСЛАМОВА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Феруза ДЖУМАНИЯЗОВА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Феруза МАНУКЯН – Phd (Узбекистан);

Ответственный редактор: **PhD Зокир
БАЙНАЗАРОВ (Узбекистан)**

Технический персонал: **Рахматулла ШОКИРОВ
(Узбекистан)**

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ”

Chief Editor:/ Deputy Chief Editor:

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Uzbekistan)
Ass. Prof. Dr. Rokhila RUZMANOVA (Uzbekistan)

Baş Editör:/ Baş Editör Yardımcısı:

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Özbekistan)
Doç. Dr. Rohila RUZMANOVA (Özbekistan)

EDITORIAL TEAM:/ BİLİM KURULU:

Prof. Dr. Rustam KHALMURADOV – Rector of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Hakim KHUSHVAKTOV – Vice-Rector for Research and Innovation, Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Akmal AKHATOV – Vice-Rector for International Cooperation of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUKHIDDINOV (Uzbekistan)

Prof. Dr. Ibodulla MIRZAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Shukhrat SIROJIDDINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARIMOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDIEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDASHEV (Uzbekistan);

Ass. Prof. Dr. Dilfuza DJURAKULOVA (Uzbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Kasimjon SODIKOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Khamidulla DADABOEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Khotam UMUROV (Uzbekistan);

Ass. Prof. Mardon BOLTAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Turkey);

Prof. Dr. Abdusalam ARVAS (Turkey);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Turkey);

Prof. Dr. Musa Shamil YUKSEL (Turkey);

Prof. Dr. Temur KOJAĞLU (USA);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Turkey);

Prof. Dr. Varis CHAKAN (Turkey);

Prof. Dr. Almaz ULVI (Azerbaijan);

Ass. Prof. PhD. Emrah YILMAZ (Turkey);

Ass. Prof. PhD. Foziljon SHUKUROV (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Dilshod KHURSANOV (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Shakhnoza KHUSHMURODOVA (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Dinara ISLAMOVA (Uzbekistan);

Doç. Dr. Feruza CUMANIYAZOVA (Özbekistan);

Dr. Feruza MANUKYAN (Özbekistan);

Managing editor: *Ass. Prof. PhD. Zokir BAYNAZAROV* (Uzbekistan)

Technical staff: **Rakhmatulla SHOKIROV** (Uzbekistan)

Prof. Dr. Rustam HALMURADOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Rektörü (Özbekistan);

Prof. Dr. Hakim HUŞVAKTOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Araştırma ve İnovasyondan Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Akmal AHATOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Uluslararası İşbirliğinden Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUHİDDİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. İbodulla MİRZAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Şuhrat SİROCİDDİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARİMOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDİYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDAŞEV (Özbekistan);

Doç. Dr. Dilfuza CURAKULOVA (Özbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Kasimcon SODİKOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Hamidulla DADABOYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Hotam UMUROV (Özbekistan);

Doç. Dr. Mardon BOLTAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Türkiye);

Prof. Dr. Abdusalem ARVAS (Türkiye);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Türkiye);

Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL (Türkiye);

Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU (ABD);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Türkiye);

Prof. Dr. Varis ÇAKAN (Türkiye);

Prof. Dr. Almaz ÜLVİ (Azerbaycan);

Doç. Dr. Emrah YILMAZ (Türkiye);

Doç. Dr. Fozilcon ŞUKUROV (Özbekistan);

Doç. Dr. Dilşod HURSAVOV (Özbekistan);

Doç. Dr. Şahnoza HUŞMURODOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Dinara İSLAMOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Feruza CUMANIYAZOVA (Özbekistan);

Dr. Feruza MANUKYAN (Özbekistan);

Sorumlu Editör: *Doç., Dr. Zokir BAYNAZAROV* (Özbekistan)

Teknik Personel: **Rahmatullah ŞOKİROV** (Özbekistan)

MUNDARIJA | CONTENT | İÇERİK | СОДЕРЖАНИЕ

“DEVONU LUG‘OTIT TURK” ASARIGA OID TADQIQOTLAR

Qosimjon SODIQOV

«DEVONU LUG‘ATI-T-TURK» MATNIDAGI HARAKAT BELGILARI VA TURKIY SO‘ZLARING O‘QILISHI MASALASI.....9

Hamidulla DADABOYEV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DA QORAXONIYLAR DAVRI SAVDO-MOLIYA ISTILOHLARI TIZIMINING AKS ETISHI.....19

Shuhrat SIROJIDDINOV, Zulxumor XOLMANOVA

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”NING ADABIY-MA‘RIFIY QIYMATI.....27

Jo‘ra XUDOYBERDIYEV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”NING O‘ZBEK TARJIMONLARI VA ULARNING TARJIMALARI NASHRLARI HAQIDA.....35

Baxtiyor ABDUSHUKUROV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DAGI O‘G‘UZCHA SO‘ZLAR.....49

Vazira ALIMBEKOVA

JANUBI-SHARQIY ANDIJON LINGVOAREALI LEKSIKASINING “DEVONU LUG‘OTIT TURK” ASARIGA MUNOSABATI.....58

Alima PIRNIYAZOVA

MAHMUD KOSHG‘ARIYNING “DEVONU LUG‘AT-IT-TURK” ASARI VA QORAQALOQ TILI71

Umurzoq JUMANAZAROV

FITRAT “DEVONU LUG‘ATIT TURK” TADQIQOTCHISI.....78

Shuxrat ABDULLAYEV

“DEVONU LUG‘ATI-T-TURK”NING O‘ZBEK VA QORAQALPOQ TILI LEKSIKASIDA TUTGAN O‘RNI86

Ahrorbek AZIZOV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DA XALQ O‘YINLARI TALQINI.93

Sarvar QO‘LDOSHEV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK” DA DAVLATCHILIK BELGILARI103

Ozoda SHARIPOVA

“DEVONU LUG‘OT-AT TURK” ASARIDA KELITIRILGAN VATAN VA VATANPARVARLIK MAVZUSIDAGI PAREMALARNING SEMANTIK TADQIQI.....111

TURK DUNYOSI TADQIQOTLARI

Sirojiddin XO‘JAQULOV

TOJIK MA‘RIFATPARVARLIK VA JADID ADABIYOTIDA TURK TANZIMAT DAVRI ADABIYOTINING TA‘SIRI.....117

Osman EMIN

BALKAN TÜRK EDEBİYATI’NDA TÜRK DÜNYASI128

Muso YULDASHEV

LOTIN YOZUVIGA ASOSLANGAN YANGI O‘ZBEK ALIFBOSI VA TURK-RUN YOZUVI TARIXIGA BIR NAZAR139

Shohista JUMANOVA

CHO‘LPON POETIKASI (UNING NASRIY ASARI : “KECHA VA KUNDUZ” ASOSIDA)145

TURKIY AXALQLARNING IJTIMOY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

Мирвари ИСМАЙЛОВА

КУЛИНАРНЫЙ КУЛЬТ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО НАРОДА В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МАТЕРИАЛЬНО-ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ152

Oybek BARZIYEV

HIJRON MAVZUSI BILAN BOG‘LIQ AN‘ANAVIY POETIK TURKUMLAR (*Milliy uyg‘onish davri o‘zbek, qozoq, arman she‘riyati misolida*)162

KITOB TANITUVI / KITAP TANYŞDYRYŞ / BOOK REVIEW168

AZIZ MUSHTARIY!

Qadim o'tmishga ega bo'lgan har bir xalqning madaniyat va sivilizatsiya hamjamiyatida o'z izini qoldirgan asarlar mavjud. Shu jihatdan turkiy sivilizatsiyaning madaniy kodlarini ochib beruvchi va har o'qilganida yangidan yangi ma'nolar olamini ochuvchi turkologiyaning durdona asarlaridan biri “Devonu Lug'otit Turk”dir. Ma'lumki, YUNESKO Bosh Assambleyasining 42-sessiyasida qabul qilingan qaror bilan 2024-yil Mahmud Koshg'ariyning “Devonu Lug'otit Turk” asari yozilganining 950 yilligi sifatida nishonlash belgilandi. Shu nuqtai nazardan, Ilmiy kengashimiz qalam va minnatdorchilik qarzi sifatida jurnalimizning 4-sonini Turk dunyosining bu noyob xazinasini yana bir bor kashf etish va uning muallifini hurmat bilan yodga olish maqsadida uni maxsus son sifatida nashr etishga qaror qildi.

Bu sonda “Devonu Lug'otit Turk”da xalq o'yinlari, Janubi-Sharqiy Andijon leksikologiyasining “Devonu Lug'otit Turk” bilan aloqasi, Qoraxoniylar davri savdo-iqtisodiy leksikasining devonda aks ettirilishi, devonning o'zbekcha tarjimalari va tarjimonlar, devon matnidagi harakat belgilari va turkiy so'zlarni o'qish masalalari, devondagi davlatchilik tamoyillari, asarning o'zbek va qoraqalpoq tillari leksikologiyasidagi o'rni, vatan, vatanparvarlik haqidagi paremalarning semantik tahlili, kitobning adabiy-pedagogik ahamiyati, o'g'uzcha so'zlar, tojik va jadid adabiyotida turk tanzimat davri adabiyotining ta'siri mavzusiga oid maqolalar o'rin olgan.

TAHRIRIYAT

DEAR READER!

Each nation with a rich history has works that have profoundly influenced its cultural and civilizational landscape. Among such treasures in Turkology is the masterpiece Devonu Lugatit Turk, which unveils the cultural codes of Turkish civilization and reveals new layers of meaning with every read. In recognition of its significance, the 42nd UNESCO General Assembly designated 2024 as the 950th anniversary of Mahmud Kashgari's Devonu Lugatit Turk. In celebration, our Scientific

Council has decided to dedicate the 4th issue of our magazine to honoring this unparalleled work and its esteemed author.

*This issue will explore various topics related to *Devonu Lugatit Turk*, including traditional folk games, the relationship between Southeast Andijan lexicology and the *divan*, reflections of the trade and economic lexicon of the Karakhanid period, Uzbek translations and their translators, interpretations of Turkic words in the *divan*, principles of statehood, and semantic analysis of poems focused on homeland and patriotism. Also featured are articles on the book's literary-pedagogical value, the presence of *Ugz* words, and the influence of Turkish Tanzimat-era literature on Tajik and contemporary literature.*

EDITORIAL BOARD

SEVGİLİ OKUYUCU!

*Kadim geçmişi olan her milletin kültür ve medeniyet camiasına damgasını vurmuş eserleri vardır. O bakımdan Türk medeniyetinin kültürel kodlarını ortaya koyan ve muhtevasıyla her okunuşta yeni açılımlar sağlayan Türkolojinin başyapıtlarından biri de asırlar boyu elden ele dilden dile dolaştırılan *Kitâbu Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserdir. Bilindiği üzere UNESCO Genel Kurulu'nun 42. oturumunda alınan kararla 2024 yılı, Kâşgarlı Mahmut'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinin yazılışının 950. yıl dönümü olarak kutlanmaktadır. Bu kapsamda Bilim Kurulumuz, bir kalem ve gönül borcu olarak dergimizin 4. sayısını; Türk dünyasının bu eşsiz hazinesini bir kez daha keşfetmek ve müellifini saygıyla hatırlamak adına özel sayı olarak yayımlamaya karar vermiştir.*

*Bu sayıda “*Dîvânu Lugâti't-Türk*’te halk oyunları, Güneydoğu Andican leksikolojisinin *Dîvânu Lugâti't-Türk* ile ilişkisi, Karahanlılar Dönemi ticari-iktisadi istilahların *dîvâna* yansımaları, *dîvânın* Özbekçe tercüme ve tercümanlar, *dîvân* metnindeki hareket fiilleri, işaretler ve Türkçe sözlerin okunma sorunları, *dîvânda* devletçilik prensipleri, eserin Özbek ve Karakalpak dilleri leksikolojisindeki yeri, *dîvânda* geçen vatan ve vatanperverlik konularındaki paremlerin (atasözlerinin) semantik tahlili, kitabın edebî ve pedagojik kıymeti, Oğuzca sözler, Tacik ve Cedit Edebiyatı’na Tanzimat dönemi Türk Edebiyatı’nın etkisi, Türk Bitig Taşları’nın Semerkant vilayeti Karluk şiveleriyle münasebeti, Çolpan’ın poetikası, hicran temasıyla ilgili geleneksel poetik birlikler” gibi konu başlıklarına yer verilmiştir.*

YAYIN KURULU

УВАЖАЕМЫЙ ЧИТАТЕЛЬ!

У каждого народа с древней историей есть произведения, оставившие след в общности культуры и цивилизации. В этом отношении раскрываются культурные коды турецкой цивилизации, шедевры тюркологии, открывающие мир новых смыслов каждый раз, когда его читают, одним из таких произведений можно назвать - «Диван лугат-ат-турк». Как известно на 42 сессии Генеральной Ассамблеи ЮНЕСКО принято решение о праздновании 950-летия сборника тюркских наречий Махмуда Кошгари «Диван лугат-ат-турк» в 2024 году.

С целью почтить память великого ученого наш научный совет решил посвятить 4 -й номер журнала этому уникальному сокровищу турецкого мира и опубликовать его в виде специального выпуска. Статьи этого сборника посвящены народным играм, представленным в «Диван лугат-ат-турк»; связь Южно-Шарайской Андижанской лексикологии с «Диван лугат-ат-турк», отражению в торгово-экономической лексики эпохи Караханидов в словаре; узбекским переводам и переводчикам словаря, принципам государственности, месту узбекской, каракалпакской лексики в произведении; семантическому анализу паремий о родине и патриотизме, значению литературно-педагогической составляющей книги; исследованию огузских слов в таджикской и джадидской литературе; тюркской литературе периода танзимата.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИИ

“DEVONU LUG‘OTIT TURK” ASARI HAQIDA!

Eng qadimgi turkiy til tadqiqotchilaridan biri bo‘lgan Mahmud Koshg‘ariy, o‘zining yuksak lingvistik bilimlari bilan turkologiyaga beqiyos hissa qo‘shgan. U Turk dunyosining til, adabiyot va umuman madaniyat jihatdan Markaziy Osiyodagi eng yorqin davri hisoblangan Qoraxoniylar davrida yashagan. Madrasayi Hamidiyye va Madrasayi Sajiyyeda tahsil olgan olim, turk dunyosiga ikkita noyob xazinani taqdim etgan bo‘lib, bular “Devonu lug‘otit Turk” va “Javoqir un-Nahvi fi Lug‘otit Turk” asarlaridir. “Devonu lug‘otit Turk”ning asl qo‘lyozmasi bizgacha yetib kelmagan. Dunyodagi yagona nusxasi Muhammad b. Abu Bakr ibni Abulfath Damashqiy tomonidan ko‘chirilgan. Bu nusxani Ali al-Emiriy qo‘lga kiritgan. Koshg‘ariyning devonda tilga olingan, ammo bugungi kungacha yetib kelmagan “Javoqirun-Nahvi fi Lug‘otit Turk” asari esa yo‘qolgan. Xuddi bir paytlar turklar orasida tarqalgan “Buyuk Xon Ato Bitig” va “O‘g‘uznoma” asarlari kabi bu kitob ham turkologiyaning yo‘qolgan asarlaridan bo‘lib, bugungi Ali Amiri Afandilarni, haqiqiy kitob do‘stlarini kutmoqda...

“Devonu lug‘otit Turk” asari Qoraxoniylar davri turk olimi va yozuvchisi Mahmud Koshg‘ariy tomonidan 1072-1074-yillar orasida yozilgan. O‘z davrining eng mashhur olimlaridan hisoblangan Mahmud Koshg‘ariy bu asarni yozgan davrida arab tilining turk tilidan ko‘ra mavqei yuqori til ekanligi iddaosiga qaramay, turk tilining boy til ekanligini isbotlash maqsadida “Lug‘at” kitobi uslubida yaratgan. Bu yuksak til salohiyatining ikkinchi misolini buyuk shoir, mutafakkir va davlat arbobi Alisher Navoiy tomonidan turk tilining boshqa tillardan kam emasligini dalillash maqsadida yozilgan “Muhokamat ul-lug‘atayn” asari misolida ko‘rish mumkin. Xullas, Abdulla Oripov e‘tirof etganidek, Temurning qilichi yetmagan joyga qalami bilan yetgan, jang maydonida emas, balki ilm-fan va tafakkur yo‘lida kurash olib borgan ikki buyuk alloma sifatida butun turk dunyosining diqqat markazidadir.

Koshg‘ariy yillar davomida turk mamlakatlarini kezib, o‘zi ilmiy sohalarida tadqiqot olib borgan va so‘zdan tortib etimologiyasigacha ko‘rgan deyarli barcha madaniy elementlarini yozib olgan. Koshg‘ariy o‘z so‘zlari bilan: “Men turklar, turkmanlar, o‘g‘uzlar, chigillar, yag‘molar, qirgizlarning (qirg‘izlarning) shaharlarini, qishloq va yaylovlarini ko‘p yillar kezib chiqdim, lug‘atlarini to‘pladim, turli xil so‘z xususiyatlarini o‘rganib, aniqlab chiqdim.”-deydi. Binobarin, Koshg‘ariy turk qabilalari, madaniyati va urf-odatlarini haqida katta hajmli material to‘plash orqali arab muhitiga turk tili va madaniyatini olib kirish, turk tili haqida yozgan grammatikasi bilan arablarga turk tilini o‘rgatishni maqsad qilgan. Shunday qilib, devon; arablarga turk tilini o‘rgatish va turk tilining arab tili kabi boy til ekanligini va undan kam emasligini ko‘rsatish maqsadida yozilgan ilk turkcha lug‘at sifatida ma‘lum.

Devonu Lug‘otit Turk madaniyatimiz va sivilizatsiyamizni ko‘p jihatdan aks ettirish nuqtai nazaridan turkiylikning asosiy asarlaridan biridir. Kitobning yaratilishida turkiy so‘zlar arab qoidalariga ko‘ra tartibga solingan va arabcha muqobillari bilan ma‘nosini topgan. Koshg‘ariy bu asarni yozganidan uch yil o‘tib, Abbosiylar xalifasi Muqtadiy Billohga taqdim etadi. Uning bu xatti-harakatini turkiy tilning ustunliklarini davlat tomonidan ma‘qullash sifatida baholash mumkin. Bundan uch yuz yil o‘tib, lug‘at ilk bor Kilisli Rifatning tuzatishi bilan nashr etilgan; 1943-yili Turk tillari jamiyati a‘zosi Besim Atalay tomonidan arab harflari lotin harflarida o‘z muqobilligini topgan. Devonning o‘zbek nashrlari bo‘yicha ilk tadqiqotlar 1940-yillarda boshlangan. O‘zbekistondagi nashrlar haqida batafsil ma‘lumotni ushbu sondagi maqolalardan olishingiz mumkin.

Koshg‘ariy madrasada tahsil olgani uchun o‘qigan dars materiallari formatini o‘zlashtirib, ijodida mumtoz arab kitoblaridagi usulga amal qilgan. Boshqacha aytganda, Devonu Lug‘otit Turk nomli asar; Muqaddima hamd, salovat va salom bilan boshlanib, ish oxirida duo bilan yakunlanadi. Asar nafaqat lug‘at, balki hikmatlar, she‘rlar, ayot va hadislar, turkiy qabilalarga oid belgilar, sheva farqlariga oid muhim topilmalar, lingvistik materiallar mazmuni bilan ensiklopediya hisoblanadi. Buyuk turk olimi Mahmud Koshg‘ariyning asar yozilganining 950 yilligi munosabati bilan hurmat bilan yod etamiz.

Mirzo Kenjabek ta‘biri bilan aytganda: Maxtumquli – turkiy xalqlarning sayroqi tili, sahroning guli, gulning bulbuli, Haqning sodiq, oshiq va orif qulidir.

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DA QORAXONIYLAR DAVRI SAVDO-MOLIYA ISTILOHLARI TIZIMINING AKS ETISHI

Hamidulla Dadaboyev

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
professori, filologiya fanlari doktori

E-mail: h_dadaboyev@mail.ru

ORCID: [0000-0002-6298-2965](https://orcid.org/0000-0002-6298-2965)

Annotatsiya: Qoraxoniylar saltanatida iqtisodiy munosabatlarning yuqori darajaga chiqqani qiyosiy-tarixiy tilshunoslik va turkiyshunoslikka asos solgan Mahmud Koshg‘ariyning ko‘p yillik mehnati evaziga dunyo yuzini ko‘rgan “Devonu lug‘otit turk”da yaqqol namoyon bo‘lgan. Moliya va iqtisod sohasida qo‘llanishda bo‘lgan istilohlarni izohlash asnosida lug‘at tuzuvchi XI-XII asrlarda shakllangan ilk eski turkiy tilda soha terminologiyasining rang-barangligi, asosan, o‘z qatlamdan iborat bo‘lganligini ko‘rsatgan. Lug‘atda keltirilgan moliya-savdo istilohlarining keyingi davrlarda ishlatilishda qolgani, ularning mustahkam poydevorga qurilganini dalillaydi.

Kalit so‘zlar: *savdo-moliya, terminologiya, eski turkiy til, ma’no-sema, fonetik shakl, istiloh, yasama, derivat, eski o‘zbek adabiy tili.*

ОТРАЖЕНИЕ СИСТЕМЫ ТОРГОВО-ФИНАНСОВЫХ ТЕРМИНОВ КАРАХАНИДСКОГО ПЕРИОДА В «ДИВАНУ ЛУГАТИТ ТУРК»

Аннотация. Высокий уровень экономических связей в Караханидском государстве ярко отражён в многолетнем кропотливом труде «Дивану лугатит турк» Махмуда Кашгари – основателя сравнительно-исторического языкознания и тюркологии. В ходе толкования терминов в области финансов и экономики создатель словаря удостоверяется в разнообразии терминологии этой области, основа которой состоит из исконно тюркского пласта, сформировавшегося в XI-XII вв. Употребление терминов финансов и торговли, упомянутых в словаре, и в более поздние периоды, свидетельствует о незыблемом фундаменте данной терминологической системы.

Ключевые слова: *торговля и финансы, терминология, старотюркский язык, значение-сема, фонетическая форма, термин, производное, дериват, староузбекский литературный язык.*

REFLECTION OF TRADE AND FINANCIAL TERMS FROM THE KARAKHANID PERIOD IN THE “DEVONU LUGOTIT TURK”

Abstract. The high level of economic ties in the Karakhanid Kingdom was clearly demonstrated in the "Devonu lugotit turk" published thanks to the long-term work of Mahmud Koshgari, the founder of comparative-historical linguistics and Turkology. In the course of interpreting the terms used in the field of finance and economics, the creator of the dictionary revealed that the diversity of terminology in this area mainly consists of its own layer in the primary ancient Turkic language, formed in the 11th-12th centuries. The fact that the financial and trade terms mentioned in the dictionary came into use in later periods proves that they were built on a solid foundation.

Keywords: *trade and finance, terminology, Old Turkic language, meaning, phonetic form, term, construction, derivative, Old Uzbek literary language.*

DÎVÂNU LUGÂTÎ’T-TÛRK’TE KARAHANLILAR DÖNEMİ TİCARİ-İKTİSADİ İSTILAHATLAR SİSTEMİNİN YANSIMASI

Özet: Karahanlılardaki ekonomik ilişkiler yüksek bir seviyeye ulaştı ve bu karşılaştırmalı-tarihsel dil bilimi ve Türkoloji araştırmalarının temelini atmış Kâşgarlı Mahmut’un uzun süreli çalışmaları sayesinde yayınlanan “Dîvânu Lugâtî’t-Türk” adlı eserinde açıkça ortaya konmuştur. Sözlük yazarı, maliye ve ekonomi alanında kullanılan inkılapları anlatırken, XI-XII. yüzyıllarda oluşan eski Türk dilindeki alan terminolojisinin çeşitliliğinin esas olarak kendi katmanından oluştuğunu göstermiştir. Sözlükte adı geçen mali ve ticari terimlerin daha sonraki dönemlerde kullanılmaya başlanması, bunların sağlam bir temel üzerine inşa edildiğini kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ticaret-finans, terminoloji, eski Türk dili, anlam-semantik, fonetik şekil, terim, eski Özbek edebî dili.*

Kirish. Qoraxoniylar saltanatida savdo-sotiq sohasi muhim ahamiyat kasb etgani davr manbalari, xususan, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg’u bilig” pandnomasi hamda Mahmud Koshg’ariyning “Turkiy so’zlar devoni” matnida qayd etilgan ashyoviy materiallarda yaqqol namoyon bo’lgan (7.82102). Savdo-sotiq munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishi tijoratga oid meyorlarning qaror topishini ta’minladi. Shaharlarning kengayishi va taraqqiy etishi natijasida bozor faollashgan, turli-tuman tovp va mahsulotlarni sotish va olish bilan shug’ullanuvchi savdogarlarning iqtisodiy-moliyaviy munosabatlardagi o’rni sezilarli tus olgan, xalqaro oldi-sotdi ishlari yo’lga qo’yilgan. Sharq va G’arb davlatlaridan tijorat maqsadida kelgan tojirlar kundalik turmush uchun zarur mahsulotlar bilan savdo qilishgan.

Mahalliy zodagonlar va mulkdorlarning maishiy hayot tarzida chetdan keltirilgan tovarlar muayyan ahamiyatga ega bo’lgan. Ayni chog’da, Kunchiqar va Kunbotar yo’nalishida harakat qilgan savdogarlar xonlikda tayyorlangan tovar va mollarni o’z yurtlariga eltib, sotish bilan mashg’ul bo’lishgan.

Ijtimoiy-iqtisodiy sohaga xos bunday ijobiy jarayon, umuman, iqtisodiy, xususan, savdo-moliya sohasiga doir istilohlar tizimining yuzaga kelishi va rivojlanishiga jiddiy ta’sir o’tkazgan.

Kunimizdan 950 yil oldin qashqarlik Mahmudning uzoq yillik mashaqqatli mehnati evaziga dunyo yuzini ko’rgan, ensiklopedik xarakterdagi lug’atda Yusuf Xos Hojibning “Qutadg’u bilig” pandnomasidek, savdo-moliya tushunchalarini qamrab olgan va izohlangan o’z qatlamdan iborat leksik-semantik guruh alohida ajralib turadi.

Lug’atda ma’no-mazmuni ochib berilgan savdo-moliya terminologiyasini quyidagi besh, ya’ni 1) savdo karvoni; 2) turfa savdo va moliya munosabatlari; 3) olti-sotdi sohasida faoliyat yurituvchi kishilar; 4) savdo tashkilotlari, o’rinlari; 5) pul birliklari, to’lov, muomala turlarini anglatuvchi mavzuiy guruhlariga bo’lgan holda tadqiq etish zarurligini ko’rsatgan. Tabiiy, ushbu maqolada yuqorida zikr yuritilgan mavzu guruhlariga xos istilohlar to’g’risida batafsil mulohaza yuritishning imkoni yo’qligidan kelib chiqib, ularning ayrimlarigagina to’xtalishni maqsadga muvofiq sanadik.

XI-XVI yuzyil eski turkiy til obidalarida “savdo karvoni” ma’nosi **arqış**, **karván** va **qáfila** istilohlari yordamida ifodalangan. Tub turkcha **arqış** istilohi birinchi bor Kulteginga bag’ishlangan qadimgi turkiy O’rxun bitigida **arqış terkiş** juft so’zi tarkibida ko’zga tashlanadi

(10.KTm8). Turfon hamda uyg‘ur huquqiy hujjatlari matnida **arqış** “chopar, jarchi” ma’nosida ishlatilgan (8,54). Mahmud Koshg‘ariy lug‘atida “savdo karvoni” semasidagi **arqış** qatori: *Yïraq yer savïn arqış keldürür* –Karvon yiroq yurtlardan mujda keltiradi (11.I,122), “chopar, jarchi” ma’nosini bildirgan shakldoshi ham o‘rin olgan: *Aniñ arqışı keldi* –Uning chopari keldi (11.I,122). Lug‘at tuzuvchisining ta’kidlashicha, ushbu istiloh shuningdek, “xabar, jar”ni ham ifodalagan (11.I,123). Yusuf Xos Hojibning masnaviysida **arqış** istilohi faqat “karvon” ma’nosida qo‘llangani kuzatiladi: *Ajun tezginigli Xitay arqışı* - Dunyo bo‘ylab kezib yuruvchi Xitoy (savdo) karvoni (20,206b12). Ushbu istiloh XVI yuzyil manbasi “Qisasi Rabg‘uziy” matnida ham qo‘llanishda qolib “karvon” ma’nosini ifodalashda davom etgan: *Qamuğ qurayşlar aniñ arqışı birlä barur erdilär* (12.186v15). Boshqa eski turkiy til yodgorliklarida bu asl turkiy istiloh uchramaydi. U Alisher Navoiy, uning salafarlari va izdoshlari asarlarida ham yo‘q. V.Radlovning e’tiroficha, eski o‘zbek tilida **arğış** istilohi “karvon” hamda “yer mahsulotlari bilan savdo qilish” ma’nolarini anglatgan (13.I,301-302). Keyingi yuzyilliklarda sof turkcha istilohning eski o‘zbek adabiy tilida favqulodda sust qo‘llanishini forsha-tojikcha **karván** va arabcha **qáfila** o‘zlashmalarining faollashuvi omili bilan izohlash mumkin.

“Savdo-sotiq, sotuv, tijorat” ma’nosi Mahmud Koshg‘ariy lug‘atida **satiğ** (< *sat*= sotmoq) yasamasi yordamida ifodalangan (11. I,355). Istiloh boshqa eski turkiy til manbalari, chunonchi “Qutadg‘u bilig”: *Satiğda oñay bolsa qılqı köni* – Agar tijoratda rost, hulqda odil bo‘lsa (20.105a I) , “Tafsir”: *Satiği ezgü bolğay* – Ularning savdosi yaxshi bo‘ladi (4.83a13), **satuq** // **satux** shakllari esa “savdo-sotiq, tijorat” ma’nosida “Codex Cumanicus”da qo‘llangan (5.21,16-18).

“Kirim, tushum, foyda, daromad” ma’nosi lug‘atda asl turkcha **asığ** istilohi bilan ifodalangan: *Iş yarağında sart asığında* - Ishga omad-sotuvchiga kirim (foйда) (11.III,13). Ilk marta Turfon matnlarida qayd etiladigan bu birlik “Qutadg‘u bilig”: *Yıl ay kün tüğäsä asığ yumdadur* – Yil, oy, haftada (savdogar) kirim (foйда)ni yig‘adi (20,111b3), “Tafsir” (4.38,7), “Tarjumon” (17.28-2) singari XI-XIV asr manbalari, Alisher Navoiy asarlari so‘z boyligida (1.I,125) keng qo‘llangan. Istilohning “foiz” semasida ishlatilgani faqat Uyg‘ur huquqiy hujjatlarida ko‘zga tashlanadi (8.60). Zamaxshariyning “Muqaddimat ul-adab” lug‘atida istilohning **asıq** fonetik shakli “foйда, kirim, tushum” semasida voqelangan (14.982).

Kir= fe’lidan –(i)m affiksi ishtirokida yuzaga chiqqan **kirim** yasama termini “foйда, daromad, tushum” ma’nosida ilk marta aynan Mahmud Koshg‘ariy lug‘ati (11.I,351) hamda “Qutadg‘u bilig”da qayd etilgani diqqatga sazovor: *Kirişkä yarası çiqış qıl yaqın* - Foydaga yarasha harajat qil (20.164b5). Mazkur istilohning keyingi davr yodgorliklari, xususan, Alisher Navoiy salafarlari, Bobur, Muhammad Solih, Abulg‘ozi, Ogahiy kabi izdoshlari asarlarida ishlatilmagani taajjubli. Zero, hozirgi o‘zbek moliya terminologiyasida **kirim** “foйда, tushum, daromad” ma’nosida faol qo‘llanayotgani yangilik emas.

Sof turkcha **čiqış** (< **čiq**=) derivati “ziyon, chiqim” ma’nosida ilk bor “Qutadg‘u bilig” so‘z xazinasida qayd etilgan: *Čiqış bolsa terkin kirişkä baqın* - Chiqim bo‘lishi zahoti kiringga boq (20.164b5). Ushbu moliya istilohi Mahmud Koshg‘ariy lug‘atida teskari, ya’ni “foйда, naf” ma’nosida izohlangan: *Ol ištä čiqış yoq* – U ishdan foyda yo‘q (11.I,349). **Čiqış** yasamasi savdo-sotiqda qo‘llanadigan ma’noda o‘zga obidalarda uchramaydi. Hozirgi o‘zbek moliya sohasiga oid “ziyon” semasi **ciqim** termini bilan ifodalanmoqda.

Asl turkcha *ötünč* yasamasi moliya sohasi istilohi sifatida birinchi marta Mahmud Koshg‘ariy lug‘atida qayd etilib, “suda, zayom, qarz” ma’nosini ifodalashi ta’kidlangan: *Men anar yarmaq ötünč berdim*- Men unga pulni qarzga berdim (11.I, 151). *ötün*= “iltimos qilmoq, o‘tinmoq” fe’lidan –č qo‘shimchasi bilan hosil qilingan *ötünč* so‘zi qadimgi turkiy run bitiglaridan

To‘nyuquq yodgorligida “iltimos, o‘tunch” ma’nosida ishlatilgan (10.To‘n,15). “Muqaddimat ul-adab” da “qarz, zayom” ma’nosidagi istiloh *öntüç* fonetik shaklida kuzatiladi: *öntüç aldı andin yarmaqlarni* – Undan qarzga pul oldi (14.594). Eski o‘zbek adabiy tilida *ötünç* yasamasining 1) “iltimos, o‘tinch hamda 2) qarz, zayom ma’nosida qo‘llanishda bo‘lgani V. Radlov tomonidan e’tirof etilgan (13. I, 1266). Hozirgi o‘zbek adabiy tilida **o‘tunch** “iltimos” ma’nosini ifodalamoqda (2.II,518), lekin moliya terminologiyasida ishlatilmaydi. Uning o‘rnini **qarz, suda, zayom** terminlari egallagan.

“Qaytarib olinadigan qarz” ma’nosini ifodalashda ajdodlar **al=** fe’lidan – **(i)m** affiksi ishtirokida yuzaga chiqqan **alim** istilohidan istifoda etishganini Mahmud Koshg‘ariy lug‘atidagi ashyoviy misol tasdiqlaydi: *Ol anin alimin otadi*- U uning qarzini berdi (yopdi) (11.III,268). “Qutadg‘u bilig” matnida ushbu yasama istiloh “kirim, foyda, daromad” ma’nosini kasb etgan: *Qayusi berim-teg qayusi alim* – Ulardan biri chiqimdek, boshqasi kirim singari (20. 18a10). Hozirgi qipchoq tillarida **alim** leksemasi “o‘lpon, soliq; pora; qabul; usul; qudrat, kuch” ma’nolarini ifodalashi “Turkiy tillarning etimologik lug‘ati”da ta’kidlangan (16. I, 128).

Ber= “bermoq, hadya etmoq” fe’l-leksemasidan **(-i)m** qo‘shimchasi bilan yasalgan **berim** istilohi “to‘lov, qarz” ma’nosida uyg‘ur, yuridik hujjatlari (8. 96), “Qutadg‘u bilig” (20. 303), shuningdek, “Devon”da ishlatilgan (11.I,382). “Qutadg‘u bilig” matnida qo‘llangan va “qarzlilar bo‘yicha hisob-kitoblar” ma’nosini bildirilgan **alim berim** juft so‘zi Mahmud Koshg‘ariy tomonidan ham chetlab o‘tilmagan: *Alim berimni satgadi*-Soliqni to‘lash bo‘yicha hisob-kitobni amalga oshirdi (11.III,302). Uyg‘ur yuridik hujjatlarida o‘rganilayotgan istiloh **berim alim** shaklida yuqorida zikr etilgan semada ishlatilgan (8. 86). Tahlilga tortilgan har ikki istiloh eski o‘zbek adabiy tili va hozirgi o‘zbek moliya terminlari tizimida kuzatilmaydi. Jonli so‘zlashuvda tez-tez istifoda etiluvchi **oldi berdi, olish berish** juft so‘zlari *alim berim* istilohi zaminida shakllangani aniq. Qirg‘iz tilida **berim** so‘zi “pora” ma’nosini anglatishi V.Radlov lug‘atida urg‘ulangan (13. IV, 1601).

Bergü (< **ber=** bermoq, topshirmoq) istilohi “Devon”da “qarz” ma’nosida qo‘llangan: *Anin menä bir at bergüsi bar*- U mendan bitta ot qarz (I,403). Qadimgi turkiy lug‘at tuzuvchilari ushbu so‘zni “hadya” tarzida izohlashgan (8.95). Alisher Navoiy asarlari so‘z boyligida aks etgan **algu bergü** juft so‘zi “o‘zaro ayirbosh” ma’nosida ishlatilgan (1. I, 271).

Tar istilohi “mukofot, sovrin, tuhfa” (11.III,162) hamda “Yollanma mehnat, yollanma ish” (11.III,226) ma’nolarini ifodalashda qo‘l kelgani Mahmud Koshg‘ariy lug‘atida ta’kidlangan. “Qutadg‘u bilig” pandnomasi matnida ayni ma’noni bildirgan. Zamaxshariy lug‘atida **ter** “yollanma; maosh, oylik ish haqi” semasida uchraydi. Ushbu birlik **alguči** yasamasi bilan birikib, (ter alguči) “yollovchi” ma’nosini anglatgan (14.1025). “Nahj ul-farodis” matnida **tar** “xizmat”(18.174b9) “Qisasi Rabg‘uziy”da esa “yollanma xizmat” (12.186v9) hamda “xizmat uchun to‘lov” (12.191r7) ma’nolarini ifodalagan. “At-tuhfa”da “omonat” ma’nosini anglatish uchun **tusnaq** (9.16b4), **tutsaq** (9.16bM) va **tutu** (9.16b4) derivatlari qo‘llangan. So‘nggi istiloh “omonat” ma’nosida “Tarjumon”da (17.36-20) ham uchraydi. V.Radlovning guvohlik berishicha, **tusnax** “omonat” ma’nosida qaraimlar tilida mavjud (13.III,1501). Turkiya turkchasida **tutu** leksemasi 1) “bahs”; 2) “saqlash va omonatga topshirilgan buyum” ma’nolarida qo‘llangan (13.III,1482).

Qoraxoniylar davri eski turkiy tilda “tojir, savdogar” ma’nosini ifodalashda asosan **satig‘či** istilohi xizmat qilganini Yusuf Xos Hojib pandnomasi misolida ta’kidlash mumkin: *Satig‘či keräk bilsä türlüg satig* – Savdogar (tojir) savdo (tijorat)ning turlarini bilishi lozim (20.105a11). Zamaxshariy lug‘ati hamda “Nahj ul-farodis”da ushbu istiloh **satig‘uci** shaklida qo‘llangani

kuzatiladi (18.186a6). Istilohning ayni shakli Alisher Navoiy asarlarida ham aksini topgan (1.III,106) bo‘lib, hozirgi o‘zbek adabiy tilida **sotuvchi** tarzida ishlatilmoqda. Shu o‘rinda, tahlilga tortilgan asl turkcha derivatning Mahmud Koshg‘ariy lug‘atidan joy olmaganligini e‘tirof etish lozim.

“Devon”da “sherik, do‘st” ma‘nosi tub turkcha **ortaq** yasamasi yordamida anglashilgan: *Ortaq erdän artuq almas* – Sherik sherikdan ortiqcha olmaydi (11.I,125). Motivlangan istiloh Zamaxshariy lug‘ati (14.517;789) va “Tafsir”da ishlatilgan: *Barmu anlarğa ortaqqlar?* –Ularning sheriklari bormi? (4.10b18), XIV asr Xorazm manbalari (18.II,72) hamda arab tilida bitilgan filologik risolalar matnida “ishtirokchi, o‘rtoq” (17.32-11; 15.11) semasida ko‘zga tashlanadi. V.Bartold **ortaq** “muayyan shirkat (kompaniya)”, muayyan ish, yumush ishtirokchisi” ma‘nosi bilah arabcha **šarik** istilohiga mos kelishini alohida ta’kidlagan. Dastlab “do‘st, birodar” ma‘nosini ahglatgan **ortaq** leksemasi keyinchalik “savdogar, tojir” semasini bildirish vazifasini bajargan. Ushbu jihat savdo-sotiq qiluvchi kishilarning yuqori darajada shakllantirilgan tashkilotga uyushgani, birlashganidan dalolat beradi (3.700). Oltin O‘rda va Xulagular saltanatida savdo bilan band bo‘lgan tojirlar sharq manbalarida **ortaq** deb atalgan. To‘xtamishxonning Polsha qiroli Yagayloga yo‘llagan yorlig‘ida **ortaq** istilohi “sherik (kompanon)”ni ifodalagan: *Burunği yosunča bázirgán ortaqların dağı yürüşsünlär* – Yana oldingi qoidaga binoan tojir va sheriklarning o‘zaro borish-kelish qilsinlar (20). Eski o‘zbek moliya terminologiyasida **ortaq** “do‘st, sherik” semasiga nisbatan faol ishlatilgan (1.III,613). **Orta** “o‘rta, markaz” so‘zidan yasalgan **ortaq** derivati hozirgi o‘zbek adabiy tilida moliya-iqtisod termini sifatida qo‘llanmasa-da, uning birlamchi semasi “*O‘rtoqlik uyushmasi*”, “*O‘rtoq konfet fabrikasi*” singari birikmalarda saqlanib qolgan.

Sanskrit tilidan o‘ta erta o‘zlashgan **sart** istilohi savdo-moliya terminlari tizimida “savdogar, savdo-sotiq qiluvchi, tijoratchi” ma‘nosida ilk bor qoraxoniylar davri eski turkiy til obidalarida qayd etilgan. Mahmud Koshg‘ariy lug‘atida quyidagi maqol mavjid: *Sart ažiği ariğ bolsa yolda yer* – Tojirning yemishi sof (halol) bo‘lsa, yo‘lda tanavvul qiladi (11.I,328). Yusuf Xos Hojib masnaviysida **sartlar baši** izofasi “savdogar yetakchisi, tojirlar boshlig‘i” ma‘nosini anglatgan: *Nekü ter eşit emdi sartlar baši*– Eshit, endi tojirlar boshlig‘i nima deydi (20,206b12). “At-tuhfa”da **sart** “omma, avom”ni ifodalab, yangi ma‘no kasb etgan. V.Bartoldning ta’kidlashicha, **sart** leksemasi “savdogar, tojir” ma‘nosi bilan turkiy xalqlar tiliga Hindistondan kirib kelgan va XI yuzyilda faqat “savdogar, tijoratchi” semasida ishlatilgan. Keyingi asrlarda **sart** turkiy hamda mo‘g‘ul tillarida etnik ma‘no kasb etib, turkiylar tomonidan savdogarlar sifatida qaralgan o‘rtaosiyolik eroniyarga nisbatan qo‘llangan (3.48).

XIII yuzyilda Mo‘g‘ulistonda **sart** o‘zlashmasi zaminida voqelangan **sartak** hamda **sartaul** so‘zlari “tojik” va “musulmon” ma‘nolarida iste’molda bo‘lgan. Mo‘g‘ullar **sartak** so‘zi bilan hafaqat eronliklar, shuningdek, turk-musulmonlarni ham atashgan (6.131). XVI asr boshida saltanat sahnasiga kelgan Shayboniylar Movarounnahrda yashovchi barcha o‘troq aholini, u turkiy bo‘ladimi yoki eroniy **sart** deyishgan. Keyinchalik **sart** leksemasi adabiyotda “shaharlik” yoxud “turk tilida gaplashuvchi qishloq kishisi” ma‘nosi bilan o‘z ona tilini saqlab qolgan tojik millati vakillariga nisban ishlatilgan (3.197).

XI-XII yuzyillarda O‘rta Osiyo bozorlarida turfa tovar va mollar sotish bilan mashg‘ul sotuvchilar faoliyat yuritgani ayni haqiqat. Bu xususda davr manbalaridan yetarli ma‘lumotlar o‘rin olgan. Garchi Mahmud Koshg‘ariy lug‘atida sof tukcha **satquči** istilohi qayd etilmasa-da, biroq ushbu yasamaning “sotuvchi” semasida keng qamrovda qo‘llanishda bo‘lganini Zamaxshariyning lug‘atida izohlangan quyidagi ashyoviy materiallar to‘liq tasdiqlaydi: **yığač satquči** (17); **otun satquči** (63); **yaš ot satquči** (59); **kömür satquči** (199); **ištan bağı satquči**

(231); **tüz satquči** (38); **ip satquči** (196); **munčaq satquči** (38); **mamuq satquči** (205); **čagır satquči** (205); **buğday satquči** (53); **darı satquči** (39); **xalva satquči** (223); **balıq satquči** (47); **yemiş** (xo‘l meva) **satquči** (216); **üzüm şirāsini satquči** (216); **sabun satquči** (219); **saqsıq** (idish) **satquči** (105); **sırčā**(oyna)**satquči** (105); **sırka satquči** (225); **süt satquči** (225); **şorba satquči** (220). “Muqaddimat ul-adab” da zikr etilgan birikmalarning deyarli barchasi hozirgi kunda, ayrim harfiy va leksik o‘zgarishlarni hisobga olmaganda, qo‘llanishda qolmoqda.

“Qarzdor, qarz olgan” ma’nosidan tashqari “yordamchi, izdosh” semasini anglatgan **turbı** leksemasi Koshg‘ariy lug‘atidagina qayd etiladi (11.I,393). **Turbı** so‘zi ifodalagan ma’no Zamaxshariy lug‘atida **öntüçlük** derivati ishtirokida anglashilgan; *Boljal berdi öntüçlükä* – Qarzdorga muhlat berdi (14.952).

Ta’kidlash joizki, “Devon” tuzuvchisi muayyan ma’noni turli urug‘lar tilida turlicha ifodalanishi masalasiga ham alohida diqqat qaratgan. Bunday holat umum tilda ma’nodoshlik qarorlarining shakllanishiga olib kelgan. Fikrni tasdiqlash uchun “qarzdor” ma’nosining “Devon”da **ber**= “bermoq” fe’li asosida shakllangan **berimči** istilohi qo‘llangan matalni keltirish o‘rinli: *Alimči-arıslan, berimči-sičğan-* Qarz beruvchi (kredit egasi) – arslon, qarzdor (kredit oluvchi) – sichqon (11.I,105). Lug‘atda tahlil qilinayotgan semaning, shuningdek, **berimlig** dubleti yordamida ham anglashilishi ashyoviy material bilan tasdiqlangan: *Alimlig berimlikdin üzlüşdi* – Qarz beruvchi va qarzdor o‘zaro munosabatlarni uzishdi (11.I, 242).

Yuqorida keltirilgan mataldan **alimči** (*al+(im)+chi*) derivatining davr moliya terminologiyasi tizimida “sudxo‘r, qarz (kredit) beruvchi” ma’nosida qo‘llanganini anglash qiyin emas. Mahmud Koshg‘ariy qayd etgan bu istiloh uyg‘ur yuridik hujjatlarida ham yuqoridagi ma’noda ishlatilgan: *Alimčilarım* –ma telim bolur – Köp qarz beruvchilarım bor (8. 85). **Alimči** derevati dastlab “Oltin yoruq” matnida “jon oluvchi” ma’nosida ishlatilgan (8. 385).

“Qarz, foyda” ma’nosi bilan harakat nomidan butunlay ot turkumiga o‘tgan **alim** yasamasidan hosil qilingan **alimči** va **alimlig** istilohlari o‘zga eski turkiy til yodgorliklari so‘z boyligida mavjud emas. Zamaxshariy lug‘atida “qarz beruvchi, sudxo‘r” semasining **borč bergüči** birikmasi bilan ifodalanishiga diqqat qaratgan: *Ötädi borčluq borč bergüčini* - Qarzdor, sudxo‘r (qarz beruvchiga qarzni) to‘ladi (14.368). Jumladagi **borčluq** derevati “qarzdor, qarz oluvchi” ma’nosini anglatayotganiga shubha yo‘q.

Al= “olmoq” fe’lidan +**ğu+či** qo‘shimchasi bilan yasalgan **alğuči** derevatining “sotib oluvchi, qarzdor” ma’noda ilk bor qo‘llanishi Zamaxshariy lug‘atida qayd etiladi: *Bir-biridin aldılar satğuči dağı alğuči bahani raxtnı* – Xaridor va sotuvchi bir-biridan pul va tovar olishdi (14. 1008). Ushbu motivlangan istiloh XIV yuzyil yodgorliklaridan “Qisasi Rabg‘uziy” (12.75r7) hamda “Nahj ul-Farodis” so‘z boyligida aks etgan: *Qul alg‘uchi aydi* – Qul sotib oluvchi dedi (18.192a14). Eski o‘zbek adabiy tili manbalari, jumladan, Alisher Navoiy asarlari so‘z boyligida **alg‘uchi** uchramaydi. Zotan, ushbu asl turkcha yasama va tashqi omil, ya’ni forsha-tojikcha **xaridár** so‘zining o‘ta faollashuvi oqibatida moliya istilohlari tizimidan chiqib ketishga majbur bo‘lgan.

“Devon”da boshqa birorta manbada qayd etilmaydigan **satiliq nān** birikmasi izohlangan bo‘lib, “sotiladigan narsa-buyumlar” ma’nosini ifodalagan.

Savdo-sotiq jarayonini muomalada yuruvchi pul birliklarisiz tasavvur qilish ancha qiyin. Qachonlardir tovar ayirboshlash (barter) negizida shakllangan bozor keyinchalik turli ma’danlardan zarb qilingan pul birliklari yordamida hisob-kitob qilish bosqichiga o‘tgan. Oldi-sotdi amaliyotida muomalada bo‘lgan “pul” ma’nosi Mahmud Koshg‘ariy lug‘atida **varmaq** istilohi bilan anglashilgan (11.III, 50). Mazkur istiloh Yusuf Xos Hojib tomonidan ham qo‘llangan

(20. 382-4). Ushbu asl turkiy birlik “Tafsir”da “pul, mablag” qatori, “tanga, chaqa”ni ham anglatgan: Ötmäkçi ol yarmaqqa baqdi – *Nonvoy u chaqa(tanga)ga qaradi (9b19)*. *Zamaxshariy lug‘atida yaman yarmaq* birikmasi “qalbaki tanga” ma’nosida ishlatilgan (4. 687).

Bozor va do’kon(**kebit**)larda sotiladigan turfa mahsulot hamda tovarlar narx-navosining qandayligi, ya’ni baland-pastligini anglatuvchi soha istilohlari ham “Devon”dan joy olgan. Chunonchi, “arzon” ma’nosini ifodalash uchun ajdodlar **uĉuz** terminidan istifoda etishgan: *Uĉuz neĉ* – Arzon narsa (11.I,54). “At-tuhfa”da bu istiloh **uĉuz** fonetik shaklida qayd etilgan (9,16b9). Hozirgi turk tilida keng ishlatiluvchi moliya terminlari sirasida **ucuz** “arzon” istilohining borligini alohida ta’kidlash lozim (19,877). **Uĉuz** asosida voqelangan **uĉuzluq** derivati “arzonchilik” semasida ilk bor “Devon”da aksini topgan (11.II,140). Hozirgi turk tilida **ucuzluk** “arzonchilik, past baho” ma’nosini ifodalashda davom etmoqda (19.877).

“Qimmat, qimmatbaho” ma’nosining ikki ma’nodosh istiloh bilan anglashilgani XI-XII yuzyil eski turkiy til manbalarida kuzatiladi. Qayd etilgan semaning “Devon”da **qiz**: *Bu atni qiz aldım* - Bu otni qimmat oldim (11.I,326) hamda **aĝir** istilohlari yordamida ifodalanganini qaydlash mumkin : *Aĝir neĉ* - Qimmat buyum. Mazkur terminning eski turkiy tilda mustahkam o’ringa ega bo’lganligini unig “Qutadg’u bilig”da ishlatilgani ham tasdiqlaydi: *Aĝi ĉuz aĝir boldi tördä yatur* –Ipak mato va parcha qimmatbaho bo’ldi, shu bois(ular) uynig to’rida turadi (20.75-13). “Tarjumon” matnida **qiz** “qimmat, qimmatbaho” qatori (17.26v8), **qizliq** “qimmatchilik” yasamasi ham aks etgan (17,28b9). **Aĝir** istilohining eski o’zbek adabiy tili moliya terminlari tarkibida ham qo’llanganini Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asaridagi quyidagi ashyoviy misol tasdiqlaydi: *Elgä anıñ sudi oñgay alib aĝir satmaq anıñ maqsadi* (2.34-350). Jumladagi *oñgay* leksemasi “arzon” ma’nosini bildirmoqda.

Xulosa: Savdo-sotiq, tijoratning Markaziy Osiyo xalqlari hayotida muhim ahamiyat kasb etgani tarixdan yaxshi ma’lum. Qadimda Markaziy Osiyo orqali o’tgan karvon-Buyuk Ipak yo’li G’arbi-sharqiy Evropa, Oltin O’rda, Eron, Kavkaz kabi hududlarni Mo’g’uliston va Xitoy bilan bog’lagan. XI-XII yuzyillar siyosat sahnasida hukm surgan Qoraxoniylar saltanati ham qo’shni yoxud uzoq davlatlar va mamlakatlar bilan ijtimoiy-siyosiy munosabatlar negizida iqtisodiy aloqalarni jips o’rnatishdan manfaat ko’rgan. Tijorat ishlarining talab darajasida bo’lishi Birinchi va Ikkinchi Turk Qag’anligi davrida muayyan darajada shakllangan iqtisodiy–moliya terminlari tizimining yuqoriroq bosqichda rivojlanishini ta’minladi. Ilgari surilgan fikr o’z dalilini eski turkiy til obidolari, xossatan, Mahmud Koshg’ariynig qomusiy xarakterdagi lug‘ati, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg’u bilig” pandnomasi, Zamaxshariyning “Muqaddimat ul-adab” asari kabi manbalarda qayd etilgan ma’lumotlarda to’liq topgan. Zikr etilgan yodgorliklarda kuzatilgan soha istilohlarining salmoqli ulushi qardosh turkiy tillar, jumladan, o’zbek moliya terminologiyasida qo’llanishda qolayotgani e’tiborga molik.

Iqtiboslar/Сноски/References/Kaynaklar:

1. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug‘ati. I-IV. Toshkent: Fan, 1983-1985.
2. Alisher Navoiy. MAT. O’n to’rtinchi tom.-Toshkent, 1988.
3. Bartold V. Turkestan v epoxu mongolskogo nashestviya. Sochineniya. T.I.-M.: Nauka, 1963.
4. Borovkov A.K. Leksika spedneaziatskogo tefsira XII-XIII vv.-M.: Vostochnaya literature, 1963.
5. Gronbech K. Komanisches Worterbuch.Turkischer Wortindex in Codex Cumanicus-Kopenhagen, 1942.
6. Vladimirsov B.Ya. Obshestvenniy story mongolov: Mongolskiy kochevoy feodalizm. L., 1934.

7. Dadabayev X. Obshestvenno-politicheskaya i sotsialno-ekonomicheskaya terminologiya v turkoyazichnix pismennix pamyatnikax XI-XIV vv.-Tashkent: Yozuvchi, 1981.
8. Drevnetyurkskiy slovar- L.: Nauka, 1969.
9. Iziskanniy dar turkskomy yaziku: Grammaticheskiiy traktat XIV v. na arabskom yazike. Vvedeniye, leksiko-grammaticheskiiy ocherk, perevod, glossariy, grammaticheskiiy ukazatel E.I. Fazilova i M.T. Ziyayevoy-Tashkent,1978.
10. Malov S.E. Pamyatniki drevneturkskoy pismennosti: Teksti i issledovaniya.-M.-L.: AN SSSR, 1951.
11. Mahmud Koshg'ariy. Devonu lug'otit turk. Tarjimon va nashrga tayyorlovchi S.M.Mutallibov. I-III.-Toshkent: Fan, 1060; 1961;1963.
12. Rabghuzi. Narrationes de Prophetis. Reproduced in Facsimile. Wirt an introduction by K.Gronbech .-Copenhagen, 1948.
13. Radlov V.V. Opit slovarya turkskix narechiy.I-IV. -SPb, 1998-1911.
14. Rasulova N. Issledovaniya yazika “Kitab al-idrak li-lisan al-atrak” Abu Hayyana. Morfologiya, leksika i glossariy. Diss.kand.filol.nauk.-Tashkent, 1969.
15. Poppe N. Mongolskiy slovar Mukaddimat al-adab. Ch.I-II.-M.-L.: AN SSSR, 1938.
16. Sevortyan E.V. Etimologicheskiiy slovar turkskix yazikov: Obsheturkskiye i mejturkskiye osnovi na glasniye.-M.: Nauka, 1974.
17. “Tarjumon” – XIV asr yozma obidasi.-Nashrga tayyorlovchi A.Yunusov.-Toshkent: Fan, 1980.
18. Fazilov E.I. Starozbekskiy yazik. Xorezmiyskiye pamyatniki XIV veka.-I-II.-Tashkent: Fan, 1966; 1971.
19. Turetsko-russkiy slovar. - M.: Russkiy yazik, 1977.
20. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig.-Transkripsiya va hozirgi o'zbek tiliga tafsif. Nashrga tayyorlivchi f.f.n. Q. Karimov-Toshkent, 1971.
21. O 'zbek tilining izohli lug 'ati. I-II.-M.: Russkiy yazik, 1981.

**BULLETIN OF THE
INTERNATIONAL JOURNAL
“TURKOLOGICAL
RESEARCH”**

In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal “Turkological Research” at Samarkand State University named after Sharof Rashidov passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

The scientific journal is based on the decision of the Higher Attestation Commission of the Ministry of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan dated May 8, 2024 and numbered 354/5; It is included in the list of scientific publications that are recommended for candidates to receive the Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Science (DSc) academic degrees in the fields of history and philology to publish their scientific results due to their theses.

**THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES
IN THE FOLLOWING AREAS:**

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

CONTACT ADDRESS:

Mailing Address:

140104, University boulevard, 15,
Samarkand, Uzbekistan,

Research Institute of Turkology under
Samarkand State University named after
Sharof Rashidov

Phone:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Email:

turkologiya.samdu@gmail.com

Website:

<https://turkologiya.samdu.uz>

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

1. The article is presented on 8-10 pages;
2. Article structure:
 1. The text of the article should be prepared in Times News Roman font, size 14, left: 3 cm, right: 1.5 cm, top and bottom: 2 cm; in A4 format in 1.15 intervals.
 2. The title of the article, surname, name and patronymic of the author (authors) are indicated in full and written in capital letters.
 3. Position, academic title, place of work (study), region, republic, telephone and e-mail address of the author (authors) are indicated in full.
 4. The abstract should consist of a brief content and importance of the article, results.
 5. At the beginning of each article, there should be an annotation in Uzbek, Turkish and English.
 6. The abstract should be no more than 120-150 words.
 7. At the bottom of the abstract, 7-10 keywords should be given that illuminate the content of the article.
 8. The article should be prepared in the following form:
 - a) Introduction;
 - b) Main part;
 - c) Results and Discussions;
 - d) Conclusions;
 - e) List of literature (References) – in alphabetical order;
 - f) Citations are given in brackets in the form of the author's surname - date of publication - page (Muminov, 2020: 25);
 - g) Figures, drawings, tables, diagrams are designated in Arabic numerals as "Figure". Signs or pointers are placed under the figure, in the next line, in the middle and highlighted in bold.
 3. The author(s) are responsible for the scientific validity, reliability and plagiarism of the information and evidence presented in the article;
 4. Articles will be considered. The journal publishes only articles recommended by experts;
 5. Articles not requested will not be published and will not be returned to the authors;
 6. Only 1 article of the author is published in 1 issue of the journal.

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO JURNALINING AXBOROT XATI

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma’rifiy, ilmiy-fanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o‘tkazilgan sammitida ko‘zda tutilgan o‘zaro aloqalarni jadallashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida “Turkologik tadqiqotlar” xalqaro jurnali ta’sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e’lon qilishga mo’ljallangan. Jurnalda muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e’tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz kabi ruknlar mavjud. O‘zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Ilmiy jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi OAKning 2024-yil 8-maydagi 354/5-sonli rayosat qarori asosida tarix, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES IN THE FOLLOWING AREAS:

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Pochta manzili:

140104, Universitet xiyoboni, 15-uy,
Samarqand, O‘zbekiston,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti huzuridagi
Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Elektron pochta:

turkologiya.samdu@gmail.com

Veb-sayt:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAQOLALARGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 8-10 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- Maqolaning tarkibiy tuzilishi:
 1. Maqola matni Times News Roman shriftida, 14 kattalikda, chap: 3 sm, o‘ng: 1,5 sm, yuqori va quyi: 2 sm; 1,15 intervalda, A4 shaklida tayyorlanishi lozim.
 2. Maqola sarlavhasi, muallif(lar)ning familiyasi, ismi va otaismi to‘liq holatda katta harflar bilan yozilishi kerak.
 3. Muallif(lar)ning lavozimi, ilmiy unvoni, ish (o‘qish) joylari, viloyat, respublika, telefoni va e-mail adresi to‘liq keltirilishi kerak.
 4. Annotatsiya, maqolaning qisqacha mazmun va ahamiyati, natijalardan iborat bo‘lishi lozim.
 5. Har bir maqola boshida o‘zbek, turk va ingliz tillarida annotatsiya bo‘lishi lozim.
 6. Annotatsiya 120-150 so‘zdan ko‘p bo‘lmagan shaklda bo‘lishi kerak.
 7. Annotatsiyaning pastki qismida maqola mazmunini yorituvchi 7-10 ta tayanch so‘zlar keltirilishi kerak.
 8. Maqola quyidagi shaklda tayyorlanishi kerak:
 - a) Kirish (Introduction);
 - b) Asosiy qism (Main part);
 - c) Natijalar va muhokama (Results and Discussions);
 - d) Xulosalar (Conclusions);
 - e) Adabiyotlar (References) – alifbo tartibida keltiriladi;
 - f) Havola(snoskalar)lar qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi (Mo‘minov, 2020: 25) shaklida keltiriladi;
 - g) Rasm, chizma, jadval, diagrammalar «Rasm» deb arab raqamlari bilan qayd etiladi. Belgi yoki ishoralar – rasm ostida, keyingi qatorda, o‘rtada joylashtiriladi va qoraytirilgan shrift bilan belgilanadi.
- Maqolada keltirilgan ma’lumot va dalillarning ilmiy asoslanganligi, ishonchli va ko‘chirmachilik holatlari uchun muallif(lar) mas’uldir;
- Maqolalar ekspertiza qilinadi. Ekspertlar tomonidan tavsiya etilgan maqolalargina jurnalda chop etiladi;
- Tavsiya etilmagan maqolalar chop etilmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi;
- Jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

**БЮЛЛЕТЕНЬ
МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА
"ТУРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ"**

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организации Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Тюркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. Есть такие рубрики, как молодой исследователь, память и наши юбилеи. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

Научный журнал на основании решения Высшей аттестационной комиссии (ВАК) Министерства высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 8 мая 2024 года под номером 354/5; Он включен в перечень научных изданий, рекомендуемых кандидатам на получение ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в области истории и филологии для публикации своих научных результатов по своим диссертациям.

**В ЖУРНАЛЕ ПУБЛИКУЮТСЯ
СТАТЬИ ПО СЛЕДУЮЩИМ
НАПРАВЛЕНИЯМ:**

- ✓ История социально-культурных отношений тюркских народов;
- ✓ Исследования тюркского мира;
- ✓ Диалектология тюркских языков;
- ✓ Геополитика тюркского мира;
- ✓ Изучение фольклора;
- ✓ Сравнительное языкознание и литературоведение;
- ✓ Литературные отношения и переводоведение.

КОНТАКТНЫЙ АДРЕС:

Почтовый адрес:

140104, Университетский бульвар,
15, город Самарканд, Узбекистан,
Научно-исследовательский
институт Тюркологии при
Самаркандском Государственном
Университете имени Шарофа
Рашидова

Телефон:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Электронная почта:

turkologiya.samdu@gmail.com

Веб-сайт:

<https://turkologiya.samdu.uz>

ТРЕБОВАНИЯ К СТАТЬЯМ:

- К публикации принимаются статьи объемом 8-10 страниц;
- Структура статьи:
 1. Текст статьи должен быть выполнен шрифтом Times News Roman, размером 14 пунктов, слева: 3 см, справа: 1,5 см, сверху и снизу: 2 см; с межстрочным интервалом 1,15, формат листа A4.
 2. Название статьи, фамилия, имя и отчество автора(ов) должны быть написаны заглавными буквами в полном регистре.
 3. Должность, ученое звание, места работы(учебы), регион, Республика, телефон и адрес электронной почты автора(ов) должны быть указаны полностью.
 4. Аннотация должна состоять из краткого содержания и важности статьи, результатов.
 5. В начале каждой статьи должна быть аннотация на узбекском, турецком и английском языках.
 6. Аннотация должна содержать не более 120-150 слов.
 7. Внизу аннотации должно быть 7-10 ключевых слов, освещающих содержание статьи.
 8. Статья должна быть подготовлена в виде:
 - a) Вступление (Introduction);
 - b) Основная часть (Main part);
 - c) Результаты и обсуждение (Results and Discussions);
 - d) Выводы (Conclusions);
 - e) Литература (References) – в алфавитном порядке
 - f) Ссылка(сноски) приводится в скобках в виде фамилии автора – дата публикации – страница (Муминов, 2020: 25);
 - g) Рисунки, чертежи, таблицы, схемы нумеруются арабскими цифрами и обозначаются как «Рисунок». Знаки или указатели размещают под рисунком, в следующей строке, посередине и выделяют жирным шрифтом.
- Автор(ы) несут ответственность за научную обоснованность, достоверность и плагиат информации и доказательств, представленных в статье;
- Статьи рецензируются. В журнале публикуются только статьи, рекомендованные экспертами;
- Нереконмендованные статьи не публикуются и не возвращаются авторам;

“TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİNİN BÜLTENİ

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Şeraf Reşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi, Uluslararası “Türkoloji Araştırmaları” dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

Bilimsel dergi, Özbekistan Cumhuriyeti Yükseköğrenim, Bilim ve İnovasyon Bakanlığı'na bağlı Yüksek Kabul Komisyonu'nun 8 Mayıs 2024 tarihli ve 354/5 sayılı kararına esasen; tarih, filoloji alanlarında Felsefe Doktoru (Doktora) ve Bilim Doktoru (DSc) akademik derecesini almaya aday kişilerin tezleri dolayısıyla bilimsel sonuçlarını yayınlaması tavsiye edilen ilmî yayınlar listesine dâhil edilmiştir.

DERGİ AŞAĞIDAKİ ALANLARDA MAKALELER YAYINLAMAKTADIR:

- ✓ Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi;
- ✓ Türk Dünyası araştırmaları;
- ✓ Türk Lehçeleri diyalektolojisi;
- ✓ Türk Dünyasının jeopolitiği;
- ✓ Folklor çalışmaları;
- ✓ Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları;
- ✓ Edebi ilişkiler ve çeviri çalışmaları.

İLETİŞİM ADRESİ:

Posta adresi:

140104, Üniversite Bulvarı, 15,
Semerkant şehri, Özbekistan, Şeraf
Reşidov adına Semerkant Devlet
Üniversitesine bağlı Türkoloji
Araştırmaları Enstitüsü

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

E-posta:

turkologiya.samdu@gmail.com

İnternet sitesi:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAKALE YAZIM KURALLARI:

- Makale 8-10 sayfada sunulur;
- Makale'nin yapısı:
 1. Makale metni Times New Roman yazı tipinde, 14 punto büyüklükte, sol kenarından 3 cm'lik, sağ kenarından 1,5 cm'lik, üst ve alt kenarından 2 cm'lik boşluk bırakılarak, tek sütün olarak, 1,15 satır aralığında, A4 boyutunda hazırlanmalıdır.
 2. Makalenin başlığı, yazar(lar)ın soyadı, adı ve baba adı tam olarak büyük harflerle yazılmalıdır.
 3. Yazar(lar)ın pozisyonu, akademik ünvanı, çalıştığı (öğrendiği) yer, bölgesi, cumhuriyeti, telefon ve e-posta adresi eksiksiz olarak verilmeli.
 4. Özet, makalenin amacını, önemli bulgularını ve sonuçlarını içermelidir.
 5. Her makalenin başında Özbekçe, Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır.
 6. Özet, 120-150 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
 7. Özeti alt kısmında makalenin içeriğini tanımlayacak en az 7, en fazla 10 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
 8. Makale, aşağıdaki formatda hazırlanmalıdır:
 - a) Giriş (Introduction);
 - b) Ana bölüm (Main part);
 - c) Sonuçlar ve tartışma (Results and Discussions);
 - d) Sonuçlar (Conclusions);
 - e) Kaynakça (References) alfabetik olarak sıralanmalıdır;
 - f) Bağlantılar (dipnotlar) yazarın soyadı - yayın tarihi - sayfa şeklinde parantez içinde verilecektir (Muminov, 2020: 25);
 - g) Resim, çizim, tablo, diyagramlar "Resim" olarak Arap rakamları ile kaydedilir. İşaretler resmin altına, bir sonraki satıra, ortaya yerleştirilir ve koyu yazılır.
- Makalede sunulan bilgi ve kanıtların bilimsel dayanağı, güvenilirliği ve intihalinden yazar(lar) sorumludur.
- Makaleler hakemli olacaktır. Dergide sadece uzmanlar tarafından tavsiye edilen makaleler yayımlanır.
- Talep edilmeyen yazılar yayınlanmayacak ve yazarlarına iade edilmeyecektir.
- Derginin 1 sayısında yazarın sadece 1 makalesi yer alacaktır.

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL
RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL
DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Muharrir:

Prof. J.Eltazarov

Musahhih va texnik muharrir:

R. Shokirov

ISSN 2992-9229

2024-yil 29-oktabrda tahririy-nashriyot bo‘limiga qabul qilindi.

2024-yil 31-oktabrda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.

Qog‘oz bichimi 60x84.1/16. «Times New Roman» garniturası.

Offset qog‘ozi. Shartli bosma tabog‘i –9.

Adadi 15 nusxa. Buyurtma № 145

SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi bosmaxonasida chop etildi.

140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

ISSN 2992-9229